

INGLIZ VA O‘ZBEK ADABIYOTIDA JOZIBA KONSEPTI

Akbarova Zuhro Akmaljonovna

Farg‘ona Davlat Universiteti, filologiya fanlari doktori, dotsent

Xaydaraliyeva Saodat Abdulla qizi

Farg‘ona Davlat Universiteti magistranti

ANNOTATSIYA

Joziba konsepsiyasi butun dunyo adabiyotida bo‘lgani kabi, ingliz va o‘zbek adabiyotida muhim o‘rin tutuvchi mavzulardan biridir. Qadimgi davr adabiyot namoyondalaridan tortib hozirgi zazmon yozuvchi shoirlarigacha joziba tushunchasini o‘z asarlarida asosiy fazilat sifatida ko‘rsatib uncha har biri o‘zgacha hayot baxsh etgan. Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek adabiyotida joziba konseptini tutgan o‘rni va ularning ushbu ikki madaniyatdagi farqi hususida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: joziba konsepti, T.Morrison, J.Ostin, U.Shekspir, V.Vulf, Sh.Bronte, A.Navoiy, Z.M.Bobur, Ch.Aytmatov, O‘.Hoshimov, H.Ismoilov.

ABSTRACT

The concept of charm is one of the topics that occupies an important place in English and Uzbek literature, as in literature around the world. From the literary figures of ancient times to the poets of the current writer, the concept of charm has given a special life, showing it as a fundamental quality in his works. This article will talk about the role of charm in English and Uzbek literature and their difference in these two cultures.

Keywords: charm concept, T.Morrison, J.Austin, U.Shakespeare, W.Woolf, Co.Brontë, A.Navoi, Z.M.Babur, Ch.Aitmatov, O‘.Hoshimov, H.Ismailov.

Ingliz adabiyoti joziba konseptini ilohiylashtirgani, bu tushuncha berilgan asarlardagi qahramonlarning bevosita ruhiyati bilan bog‘liqligi bilan ajralib turadi. Ingliz adiblarining asarlaridagi joziba tushunchasi o‘rganib chiqish natijasida ingliz adabiyoti ushbu tushunchasini quyidagi hollarda qo‘llashiga guvoh bo‘ldim:

1. Qahramonlarning tashqi go‘zalligi ifodalash;
2. Vaqtinchalik va o‘tkinki fazilat;
3. Chirkinlik bilan solishtirish;
4. Qahramonning ichki kuchi va jasorati;
5. Sevgi va ehtiros bilan bog‘liq.

Umuman olganda, zamonaviy ingliz adabiyoti go‘zallik tushunchasini ko‘pincha turli yo‘llar bilan o‘rganadi. Bu jismoniy va ma‘naviy narsa sifatida ko‘riladi va ko‘pincha sevgi va jasorat bilan bog‘liq. Bundan tashqari, u vaqtinchalik va vaqt o‘tishi bilan o‘zgarishi mumkin bo‘lgan narsa sifatida ko‘riladi.

O‘zbek adabiyoti esa yozuvchi va shoirlar joziba konseptiga boshqa aspektdan qaraydi va ushbu tushunchani asosan qahramonlarning tabiat va ruhiyatning o‘zaro bog‘liqligini tasvirlash bilan ko‘rsatishadi. O‘zbek adabiyotida ajralib turuvchi jihat shundaki, adiblar nafaqat qahramonning o‘zining ichki yoki tashqi, jismoniy yoki ma‘naviy fazilatlarini joziba sifatida tasvirlaganlar, balki asarda yuz berayotgan voqea-hodisalarda ham jozibani topa olganlar. Aynan ushbu jihat joziba tushunchani tarannum etilishida o‘zbek adabiyotini ingliz adabiyotidan ajratib turishiga sabab bo‘ladi.

Ingliz adabiyotidagi jozibaning eng mashhur namunalaridan biri Jeyn Ostening "G‘urur va xurofot" asaridir. Ushbu romanda bosh qahramonlar Elizabet Bennet va janob Darsi dastlab bir-birlarini o‘ziga jalb qiladilar, lekin ularning dastlabki noto‘g‘ri qarashlari va mag‘rurligi ularni bu his-tuyg‘ularga asoslangan holda harakat qilishlariga to‘sqinlik qiladi. Roman davom etar ekan, ularning jozibadorligi kuchayadi va ular oxir-oqibat bir-birlariga bo‘lgan muhabbatlarini anglab etishadi. Ushbu diqqatga sazovor joylarni o‘rganish orqali Osten sevgi va munosabatlar

mavzularini, shuningdek, xurofot va mag'rurlik kuchini o'rganishga qodir. Va nihoyat, diqqatga sazovor joylar Toni Morrison asarlarida ham o'rganilgan. "Sevimlilar" romanida Morrison sevgi va munosabatlarning kuchini o'rganish uchun joziba tushunchasidan foydalanadi. Toni Morrisonning "Sevgili" romani jozibadorlik tushunchasi orqali sevgi va munosabatlarning kuchli kashfiyotidir. Romanning bosh qahramoni Sethe Ogayoga qochib ketgan sobiq qul va uning qizi Sevimli arvoq tomonidan ta'qib qilinadi. Roman sevgining kuchi va uning jismoniy va hissiy chegaralardan oshib ketishi haqida fikr yuritadi. Sethe sevikli bo'lishiga qaramay, uni o'ziga tortadi va Morrison ona va qiz o'rtasidagi rishtaning mustahkamligini ko'rsatish uchun bu attraksion konseptidan foydalanadi. Jozibadorlik tushunchasi Sethe va uning sobiq sevgilisi va Pol D. o'rtasidagi sevgi kuchini o'rganish uchun ham ishlatiladi, ammo ular o'rtasida inkor etib bo'lmaydigan joziba bor. Bu diqqatga sazovor joy sevgining kuchini ko'rsatish uchun ishlatiladi, chunki bu ularga o'zlarining farqlarini yengib o'tishga va bir-birlari bilan qayta bog'lanishga imkon beradi. Roman sevgi va joziba kuchining betakror kashfiyotidir va bu Morrisonning yozuvchi sifatidagi mahoratidan dalolat beradi.

Uilyam Shekspir asarlarida joziba ko'pincha kuch va maqom bilan bog'liq. Uning qahramonlari ko'pincha ushbu konsepsiyadan kuch yoki ta'sirga ega bo'lish vositasi sifatida foydalanadi, masalan, Romeo va Julietta. Julietta "yorqin farishta" sifatida tasvirlangan va Romeo "sevgi xudosi" sifatida tasvirlangan bo'lib, joziba kuch va ta'sirga ega bo'lish usuli ekanligini ko'rsatadi. Romantiklar ham o'z asarlarida go'zallik tushunchasini tadqiq qilganlar. Uordsvortning "Dunyo biz bilan juda ko'p" she'rida u odamlarning moddiy narsalarga haddan tashqari berilib ketganidan, tabiat go'zalligini ko'zdan qochirayotganidan afsuslanadi. Uning ta'kidlashicha, biz tabiatning jozibasini qadrlash uchun vaqt ajratishimiz kerak va bu bizning ruhiy tomonlarimiz bilan qayta bog'lanishimizga yordam beradi.

Virjiniya Vulfning "Missis Dallovey" romani joziba tushunchasini turli yo'llar bilan o'rganuvchi modernistik romandir. Vulfning hikoya uslubi qahramonlarning ichki hayotini chuqur o'rganishga imkon beradi, o'quvchiga ularning go'zallik

haqidagi fikrlari va his-tuyg'ularini tushunishga imkon beradi. Vulfning go'zallikni o'rganishi ko'p qirrali va murakkab bo'lib, u ko'pincha qahramonlarning o'ziga xoslik hissi, o'zini o'zi qadrlash va to'liq hayot kechirish muhimligi bilan bog'liq. Roman har kuni xarid qilish va o'z ziyofatiga tayyorgarlik ko'rish bilan shug'ullanayotgan Klarissa Dallouey, titul qahramoni tasviri bilan boshlanadi. Vulf bu qarama-qarshilikdan foydalanib, go'zallik oddiygina qabul qilinadigan narsa emas, balki izlanishi va qadrlanishi kerak bo'lgan narsadir. Septimus Uorren Smit obrazi romandagi joziba konseptiga yana bir namunasidir. Septimus - Birinchi Jahon urushi faxriysi va uning go'zalligi hayotni qadrlashi va azob-uqubatlarga qaramay, quvonch qobiliyati bilan bog'liq. Vulf Septimusdan foydalanib, joziba kutilmagan joylarda bo'lishi mumkin va u tashqi manbalardan emas, balki ichkaridan bo'lishi mumkin, degan fikrni bildiradi. Va nihoyat, Vulfning go'zallik kashfiyoti Salli Seton xarakterida ham ko'rinadi. Sally o'z fikrlarini va istaklarini ifoda etishdan qo'rqmaydigan erkin ruhdur va u hayotdan to'liq zavqlanadigan ayol. Virjiniya Vulfning joziba haqidagi izlanishlari va uning dunyoviy va zolimlardan ustun turishi uning adabiyotining ajralmas qismidir.

Sharlotta Brontening Jeyn Eyr romani mustaqil va aqlli kuchli ayol qahramoni bilan mashhur. Romandagi asosiy mavzulardan biri joziba tushunchasi bo'lib, u ayol qahramonning kuch-qudratini va uning atrofida qilargilarga ta'sir o'tkazish qobiliyatini tasvirlash uchun ishlatiladi. Joziba tushunchasi birinchi marta romanda Jeyn Lovud maktabiga yuborilganda, u o'z jozibasi bilan o'qituvchilarning mehrini qozonish uchun foydalana oladi. Uning jozibasi atrofdagilar bilan aloqa o'rnatish qobiliyatida yaqqol namoyon bo'ladi, chunki u tezda tengdoshlarining ishonchini va hayratini qozona oladi. Joziba tushunchasi oxir-oqibatda ayol qahramonning kuchini va uning atrofida qilargilarga ta'sir qilish qobiliyatini ko'rsatish uchun ishlatiladi. Jeynning jozibasi uning atrofida qilargilarning mehrini qozona olish qobiliyatida, ichki kuchi esa chidamliligi va o'ziga xosligida ham namoyon bo'ladi.

O'zbek adabiyoti azaldan go'zallik tushunchasini o'ziga xos tarzda o'zlashtirishi bilan mashhur. O'zbek xalqi tabiatning go'zalligini chuqur qadrlaydi va bu uning

adabiyotida o'z ifodasini topgan. O'zbek adabiyotida ko'pincha cho'lning bepoyon kengliklaridan tortib, bozorlarning jo'shqin ranglarigacha bo'lgan go'zal muhitga e'tibor qaratiladi.

Umuman olganda, o'zbek adabiyotida joziba tushunchasiga o'ziga xos yondashuv bor. Bu tabiat dunyosining go'zalligini, shuningdek, insoniy munosabatlarning go'zalligini nishonlaydi. Metaforalardan foydalanish orqali, tabiatning do'stlik go'zalligini namoyon etuvchi qahramonlarga, o'zbek adabiyoti go'zallikning boy manbasidir. O'zbek adabiyoti ham tabiat olamiga, ham insoniy munosabatlarga e'tibor qaratgani bilan go'zallikning betakror manbasidir. O'zbek adabiyotida go'zallik ko'pincha quyosh, yulduzlar, gullar kabi tabiat metaforalarida tarannum etiladi. Tabiatning bu bayrami o'zbek adabiyotida keng tarqalgan mavzu bo'lib, u o'quvchilarga atrofdagi olam go'zalligini eslatishga xizmat qiladi. O'zbek adabiyoti tabiat go'zalligiga e'tibor berishdan tashqari, insonlar o'rtasidagi munosabatlarning go'zalligini ham tarannum etadi. O'zbek adabiyotidagi qahramonlar ko'pincha do'stlik, muhabbat, sadoqat go'zalligini namoyon etadi. Bu munosabatlar ko'pincha qiyinchiliklarga qarshi kuch va umid manbai sifatida tasvirlanadi. O'zbek adabiyoti ham go'zallikni ramziy ma'noda qo'llash orqali tarannum etadi. Quyosh, yulduzlar va gullar kabi ramzlar ko'pincha go'zallik, umid va chidamlilikni ifodalash uchun ishlatiladi. Ushbu belgilardan foydalanish o'quvchilarga qahramonlar va voqealar bilan chuqurroq bog'lanish imkonini beradi. Qahramonlar va hikoyalar bilan bog'lanish orqali o'quvchilar insoniy munosabatlarning go'zalligini va tabiiy dunyoni yaxshiroq tushunishlari mumkin. Umuman olganda, o'zbek adabiyoti go'zallikning boy manbasidir. O'zbek adabiyoti tabiat go'zalligini tarannum etish, insonlar o'rtasidagi munosabatlarning go'zalligiga e'tibor qaratish orqali o'quvchilarga go'zallik haqida o'ziga xos va mazmunli nuqtai nazarni taqdim eta oladi.

Ulug' o'zbek shoiri, faylasufi va davlat arbobi Alisher Navoiy ijodi joziba tushunchasini chuqur anglagani bilan azaldan mashhur bo'lib kelgan. Navoiy asarlari go'zallik g'oyasini turli nuqtai nazardan tadqiq qilish uchun metafora va obrazlarning

murakkab qo'llanilishi bilan mashhur. U tabiat go'zalligi, inson qiyofasining go'zalligi, qalb go'zalligi haqida ko'p yozgan. Navoiy joziba hayotning asosiy qismi, uni quchoqlab, ulug'lash kerak, deb hisoblagan. U ko'pincha tabiatni joziba timsoli sifatida ishlatib, inson qiyofasining go'zalligi haqida yozgan va jismoniy go'zallikning ruhning in'ikosi sifatida muhimligini ta'kidlagan.. U chinakam go'zallik nafaqat jismonan, balki ma'naviy xususiyatga ega ekanligini, uni ko'rib bo'lmaydi, balki his qiladi, deb ta'kidlagan. U sevgi, do'stlik va e'tiqodning go'zalligi haqida yozgan va bu go'zallikning eng muhim tarkibiy qismlari ekanligini ta'kidlagan. Navoiy asarlari go'zallik tushunchasini chuqur anglagani uchun bugun ham ko'p o'qiladi va hozirgi kungacha o'quvchini hayratga soladi. Uning asarlari tarix davomida go'zallik qanday tushunilgani va undan his-tuyg'ular va g'oyalarni ifodalashda qanday foydalanilgani haqida qimmatli tushuncha beradi.

Zahiriddin Muhammad Bobur ijodidagi eng ko'zga ko'ringan mavzulardan biri jozibadorlik tushunchasidir. Boburning maftunkorlik tushunchasi go'zallik ilohiylikning in'ikosidir, degan g'oyaga asoslanadi. U joziba nafaqat jismoniy, balki ma'naviy va aqliy ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, joziba hayotning barcha jabhalarida bo'lishi mumkin bo'lgan fazilat bo'lib, uning yordamida uyg'unlik va tinchlik tuyg'usi paydo bo'ladi. U, shuningdek, joziba - o'stirish va rivojlantirish mumkin bo'lgan narsa ekanligini va u odamlarni birlashtirish uchun ishlatilishini taklif qiladi. Boburning maftunkorlik tushunchasi ko'pincha tabiat go'zalligi, uning qadriga yetish muhimligiga e'tibor qaratgan asarlarida yaqqol namoyon bo'ladi. U ko'pincha dunyo go'zalligini tasvirlash va uni qadrlash va zavqlanish uchun vaqt ajratish muhimligini ta'kidlash uchun metaforalardan foydalanadi. U o'zining "Bog' rohati" she'rida "Bog'ning go'zalligi jozibaga o'xshaydi,/Ko'ngilni o'ziga rom etar", deb yozadi. Bobur bu she'rida tabiatning jozibasi taskin va osoyishtalik manbai bo'lishi mumkinligini ta'kidlaydi.

Go'zallik tushunchasi o'zbek adabiyotida ham metafora va timsollar vositasida tadqiq qilinadi. Masalan, Chingiz Aytmatovning "Asrga tatigulik kun" romanida umid va hayot go'zalligini ifodalash uchun kamalak metaforasini qo'llaydi. Xuddi

shunday Hamid Ismoilovning “Temir yo‘l” romanida ham poyezddan taraqqiyot timsoli, sayohat go‘zalligi sifatida foydalanadi. Bu metafora va ramzlar go‘zallik tushunchasini o‘ziga xos va kuchli tarzda o‘rganish uchun ishlatiladi. O‘zbek adabiyotida ham go‘zallik tushunchasi ko‘p hollarda xalq ertak va rivoyatlaridan foydalangan holda o‘rganiladi. Bu hikoyalar ko‘pincha tabiat olamining go‘zalligiga, shuningdek, insonlar o‘rtasidagi munosabatlarning go‘zalligiga qaratilgan. Masalan, “Podshoh va cho‘pon” xalq ertakida cho‘pon mehribonligi, sadoqati uchun go‘zal ot bilan taqdirlanadi. Bu hikoya do‘stlik va sadoqat go‘zalligini, shuningdek, tabiat dunyosining go‘zalligini tarannum etadi.

Joziba tushunchasi o‘zbek shoiri va dramaturgi O‘tkir Hoshimov ijodida markaziy mavzudir. Hoshimov ijodi ko‘pincha inson tuyg‘ularini chuqur o‘rganish bilan ajralib turadi va jozibadorlik tushunchasi ham bundan mustasno emas. Hoshimov “Muhabbat bog‘i” spektaklida joziba qanday zavq ham, dard ham yaratishini ko‘rib chiqadi. Bosh qahramonlar Oysha va Shohruh bir-birlariga qattiq tortilishadi, biroq ularning munosabatlari turli ijtimoiy tabaqalardan ekanliklari tufayli murakkablashadi. Hoshimov “Muhabbat tashnaligi” she‘rida joziba tushunchasini tadqiq qilishda daryo metaforasidan foydalanadi. Daryo - qahramon o‘z mehr-muhabbatining ob‘ektiga bo‘lgan sog‘inch va istakning ramzi. She‘r qahramonning sevgiga chanqog‘ini hech qachon qondira olmasligini qabul qilishi, jozibaning ham quvonch, ham iztirob manbai bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatishi bilan yakunlanadi. Joziba g‘oyasi “Yulduzlar kechasi” romanida ham o‘rganilgan. Hoshimov bu asarida bir ko‘rishda muhabbat g‘oyasini o‘rganish uchun yulduzli kecha metaforasini qo‘llagan. Asar qahramoni yigit tungi osmonda ko‘rgan ayolning go‘zalligiga hayron bo‘ladi va unga tortiladi. Bu jozibali lahza romanning qolgan qismi uchun katalizator bo‘lib xizmat qiladi, chunki yigit yulduzli kechada uchragan ayolni sevib qolgan. Hoshimovning “Yulduzli tun” romanida jozibadorlik g‘oyasi markaziy mavzudir. Yulduzli tun metaforasini qo‘llash orqali muallif bir qarashda sevgi tushunchasini o‘rganadi. Roman qahramoni yulduzli kechada uchragan ayolga maftun bo‘lgan yigit. Ushbu tasodifiy uchrashuv ehtirosli va shiddatli sevgi

munosabatlarini keltirib chiqaradi, bu roman davomida yanada chuqurroq o'rganiladi. Hoshimov yulduzli tundan ishqning sirli va oldindan aytib bo'lmaydigan tabiati ramzi sifatida foydalanadi.

O'zbek adabiyoti o'zbek xalqining og'zaki ijodi, boy she'riy merosi, xalq og'zaki ijodi bilan ajralib turadigan an'anaviy madaniyati bilan shakllangan. Bu an'anaviy madaniyat O'zbekiston adabiyotiga katta ta'sir ko'rsatdi va buning natijasida ham go'zal, ham nafosatli adabiyot paydo bo'ldi. Ushbu adabiyot ko'pincha go'zallik va murakkablik tuyg'usini yetkazish uchun metafora va ramzlardan foydalanish bilan tavsiflanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *Webster's New World College Dictionary / ed.: M.E. Agnes, D.B. Guralnik. – Springfield: G. & C. Merriam Co., 2007. – 1744 p.*
2. *Мещерякова Ю.В. Концепт «красота» в английской и русской лингвокультурах. Волгоград: Перемена, 2004. 48—49*
3. *Arthur Brooke, The Tragicall Historie of Romeus and Iuliet, written first in Italian by Bandell, 1562*
4. *Geoffrey Chaucer, 'Troilus and Criseyde', in The Workes of Geffrey Chaucer, 1561*
5. *Sharlotte Bronte. Jeyn Eyr, 1847*
6. *Jeyn Osten. Andisha va G'urur, 1813*
7. *Toni Morrison. Sevimplilar, 1987*
8. *Virginia Vulf. Missis Dallovey, 1925*